

В. І. Островецький

кандидат економічних наук, головний спеціаліст відділу трансфертного ціноутворення Департаменту міжнародного оподаткування Міністерства фінансів України, Київ, Україна, v.ostrovetsky@gmail.com
ORCID ID: <https://orcid.org/0000-0003-3985-5236>

**ПЕРСПЕКТИВИ РОЗВИТКУ
ЕКОЛОГІЧНОГО ОПОДАТКУВАННЯ В УКРАЇНІ**

Анотація. У статті висвітлено проблеми екології та забруднення навколишнього природного середовища, а також негативного впливу цих процесів на всі сфери життєдіяльності людини, у т. ч. на макроекономічну динаміку. Розглянуто основні економічні інструменти захисту довкілля та поліпшення екологічної ситуації, такі як спеціальні податки, заставно-поворотні системи й розширена відповідальність виробника, а також ефективність їх застосування. Обґрунтовано необхідність прискорення інтеграції екологічних податків у структуру податкової системи України, зокрема через їх узгодження з оподаткуванням прибутку підприємств шляхом запровадження понижувального коефіцієнта при віднесенні їх до собівартості. З метою забезпечення відповідності екологічної складової оподаткування масштабам шкоди, що завдається навколишньому природному середовищу, запропоновано поглибити диференціацію ставок оподаткування залежно від ступеня цієї шкоди. Для розвитку заставно-поворотних систем і розширеної відповідальності виробника за екологічні проблеми наголошено на доцільності активізації процесу сертифікації підприємств-природокористувачів України за стандартами ISO 14000.

Ключові слова: природокористування, охорона довкілля, навколишнє природне середовище, рентні платежі, акцизний податок, екологічний податок.

Табл. 3. Літ. 34.

Vitalii Ostrovetsky

Ph. D. (Economics), Ministry of Finance of Ukraine,
Kyiv, Ukraine, v.ostrovetsky@gmail.com
ORCID ID: <https://orcid.org/0000-0003-3985-5236>

**PROSPECTS FOR DEVELOPMENT
OF ENVIRONMENTAL TAXATION IN UKRAINE**

Abstract. The development of technologies entails the deterioration of both the global environmental situation and at the regional level. The solution of environmental issues is directly related to the use of natural resources, as well as the utilization of the economic system, including through the transformation of waste into raw materials for energy production, various materials, reduction of toxic emissions into the air, water, biodiversity, etc. The main economic instruments of environmental protection and improvement of the ecological situation, which are used in world practice for these purposes, are analyzed. Among them are special taxes, pledge-refundable schemes and expanded business responsibility. The analysis of economic instruments of state regulation of nature management and sources of funding for environmental measures in Ukraine suggests that it needs to be revised and systematized with a scientifically sound definition of the parameters of mandatory payments in favour of the state and the proportions of natural distribution resource payments between the parts of the budget system to prevent the scattering of financial resources and their targeted use to finance environmental protection programs and improve the environmental situation in Ukraine. The expediency

© Островецький В. І., 2020

of strengthening the integration of such payments into the structure of existing taxes on goods (excise tax on gasoline), while maintaining environmental incentives, in particular, coordination with the taxation of corporate profits, for example, in the form of a reduction factor in the case of their include cost. In this case, the environmental component of taxation should correspond to the scale of environmental damage and is the basis of the mechanism for calculating tax payments or other economic incentives. This can be ensured by deepening the differentiation of tax rates depending on the damage to the environment, as well as the conditions of use of natural resources, the availability of certification of nature management enterprises according to ISO 14000 standard.

Keywords: nature management, environmental protection, environment, rent payments, excise tax, environmental tax.

JEL classification: Q5, E62.

В. И. Островецкий

кандидат экономических наук, главный специалист отдела трансфертного ценообразования Департамента международного налогообложения Министерства финансов Украины, Киев, Украина

ПЕРСПЕКТИВЫ РАЗВИТИЯ ЭКОЛОГИЧЕСКОГО НАЛОГООБЛОЖЕНИЯ В УКРАИНЕ

Аннотация. В статье освещены проблемы экологии и загрязнения окружающей природной среды, а также негативного влияния этих процессов на все сферы жизнедеятельности человека, в т. ч. на макроэкономическую динамику. Рассмотрены основные экономические инструменты защиты окружающей среды и улучшения экологической ситуации, такие как специальные налоги, залогово-возвратные системы и расширенная ответственность производителя, а также эффективность их применения. Обоснована необходимость ускорения интеграции экологических налогов в структуру налоговой системы Украины, в частности через их согласование с налогообложением прибыли предприятий путем введения понижающего коэффициента при отнесении их к себестоимости. С целью обеспечения соответствия экологической составляющей налогообложения масштабам вреда, наносимого окружающей природной среде, предложено углубить дифференциацию ставок налогообложения в зависимости от степени этого вреда. Для развития залогово-возвратных систем и расширенной ответственности производителя за экологические проблемы сделан акцент на целесообразности активизации процесса сертификации предприятий-природопользователей Украины по стандартам ISO 14000.

Ключевые слова: природопользование, охрана окружающей среды, окружающая природная среда, рентные платежи, акцизный налог, экологический налог.

Сучасний етап суспільно-виробничих відносин характеризується бурхливим розвитком окремих видів економічної діяльності, активним упровадженням нових, прогресивних технологій виробництва, передусім спрямованих на енергозбереження, підвищення продуктивності праці, якості, надійності та безпечності виробленої продукції, з акцентом на зменшенні негативного впливу такої діяльності на довкілля. Проте в умовах глобалізації, прискорення обміну інформацією й технологіями розвиток ІКТ супроводжується негативними для суспільства явищами, як-от воєнні конфлікти, накопичення корпоративних і державних боргів, скорочення робочих місць,

що пов'язують насамперед із COVID-19 [1], а також погіршенням екологічної ситуації, котре є побічним ефектом науково-технічного прогресу.

Проблеми природокористування, в т. ч. охорони довкілля та екології, перебувають у зоні постійної уваги впливових міжнародних організацій, таких як ООН, Світовий банк, МВФ, ОЕСР та ін. У доповідях, рекомендаційних і методологічних документах, а також міжнародних угодах та директивах вони наголошують на необхідності збереження природно-ресурсного потенціалу для майбутніх поколінь. У цих документах надаються рекомендації, додержання котрих є бажаним для країн, що прагнуть глибшої інтеграції до світового співтовариства.

Теоретичне підґрунтя економіки природокористування, зокрема створення економічних стимулів щодо поліпшення економічної ситуації та охорони навколишнього середовища, на основі вдосконалення екологічного оподаткування тощо, закладено в працях відомих зарубіжних дослідників, таких як У. Баумоль, Х. Воллеберг, Д. Каффі, А. Пігу, Д. Пірс, А. Сміт, Д. Фулerton, Х. Хіслоп, Д. Хогг [2–10] та ін. Вагомий внесок у розвиток економічних інструментів управління природними ресурсами зробили й провідні вітчизняні вчені, наприклад М. І. Бублик, О. О. Веклич, Ю. О. Лупенко, О. І. Ляшенко, Н. Ю. Мариненко, Н. Г. Метеленко, М. А. Хвесик [11–17].

Розробки й рекомендації цих авторів враховано та реалізовано в багатьох нормативно-правових документах із питань природокористування, оподаткування, зокрема екологічного. Однак, оскільки поліпшення екологічної ситуації дедалі більше визначає напрям розвитку економічної системи, а також через постійні зміни умов життєдіяльності (економічні, соціальні, демографічні, екологічні тощо) наукові дослідження з окресленої проблематики не втрачають своєї актуальності.

Погіршення екологічної ситуації внаслідок зростання населення Землі та науково-технічного прогресу знижує якість життєдіяльності. Отже, є нагальна потреба в поліпшенні наявних і розробленні нових стимулюючих та адміністративних інструментів державного регулювання природокористування. У зв'язку з цим мета статті полягає в окресленні основних напрямів удосконалення економічних інструментів забезпечення раціонального природокористування та покращання екологічної ситуації в умовах економічної нестабільності.

Криза внаслідок COVID-19 посилила невизначеність розвитку глобальної й регіональної економічної ситуації. Шок, спровокований COVID-19, спіткав світову економічну систему у стані боргової кризи. За очікуваннями МВФ, найближчим часом сукупний суверенний борг зросте до 17 % ВВП [18]. При цьому у 2020 р. відзначається скорочення прямих іноземних інвестицій на 40 % порівняно з 2019 р. [19], а також міграція працездатного населення. Зокрема, екологічні проблеми зумовили у 2019 р. переміщення близько 25 млн осіб (майже 10 %) із 272 млн міжнародних мігрантів [20]. Наявність таких негативних трендів, на переконання багатьох експертів, належить до основних причин уповільнення економічного зростання.

Визначальною метою створення та функціонування будь-якої організації є максимізація вигід відносно витрат. Це твердження поширюється практично на всі види економічної діяльності в державному та приватному секторах. Постає потреба у визначенні динаміки розвитку окремого процесу чи явища, його оцінюванні і прогнозуванні. Зазвичай відповідальні розробники використовують систему інтегральних індикативних показників, встановлюючи цільові орієнтири, на основі фактичного досягнення яких, а також порівнянь із аналогічними показниками в суміжних сферах, зокрема в динаміці за єдиною метрикою, формулюються висновки і пропозиції, впровадження котрих сприятиме поліпшенню ситуації. Найбільшого поширення набули такі інструменти, як індикатор, індекс та рейтинг¹.

У сфері міжнародних порівнянь найчастіше використовується валовий внутрішній продукт (ВВП), а також похідні показники: реальний ВВП, індекс-дефлятор, обсяг ВВП на одну особу. Так, за останнім показником, що характеризує рівень розвиненості держави², Україна у 2019 р. за версією МВФ посідала 93-є місце серед 188 країн світу (13,4 тис. дол. США) [21], а Світового банку – 98-е місце серед 187 країн (13,3 тис. дол.) [22]. Для цілей міжнародних порівнянь застосовується й багато інших показників. Окремі з них наведено в табл. 1.

Таблиця 1. Місце України в деяких світових рейтингах

Назва рейтингу	Усього країн	Місце України	Бал
Індекс розвитку людського потенціалу	188	87	0,75
Легкість ведення бізнесу	188	64	69,1
Міжнародний рейтинг конкурентоспроможності	141	85	57,0
Індекс економічної свободи	182	146	52,3
Індекс свободи преси	177	79	32,5
Індекс процвітання	167	96	54,4
Індекс інновацій	180	47	37,4

Джерело: Мировой атлас данных: мировая и региональная статистика, национальные данные, карты и рейтинги. URL: <https://knoema.ru/atlas>.

¹ Індикатор (*indicator*) – об'єкт, прилад, пристрій, що відображає зміни будь-якого параметра процесу, котрий контролюється, або стану об'єкта у формі, що є найбільш зручною для безпосереднього сприйняття: візуально, акустично, тактильно тощо. Головною якісною характеристикою кожного індикатора є його чутливість і реакція на певне відхилення від оптимального значення, наприклад цільового орієнтира. Індикатор передбачає наявність порога (межі), досягнення якого вважається критичним чи прийнятним. Індекс (*index*) вказує на місце елемента в сукупності аналогічних показників та дає змогу характеризувати, приміром, показник активності, продуктивності, розвитку економічної системи, що виражається у визначених одиницях виміру, послідовні зміни котрогось економічного явища, наприклад індекс-дефлятор ВВП, індекс споживчих цін, індекс виробництва. Сукупність індексів, котра складається за певними ознаками, визначає їх рейтинг (*rating*) – спеціальний порядковий показник, який характеризує значимість певного об'єкта або явища в сукупності аналогів і допомагає прогнозувати його розвиток, структуру, масштаби тощо.

² Перерахунки з національних валют здійснюються за методологією обчислення паритету купівельної спроможності.

Для вимірювання та оцінювання стану навколишнього природного середовища на окремій території використовуються аналогічні інтегровані показники, які обчислюються за спеціальною методологією й дають змогу виявляти погіршення екологічної ситуації на початкових стадіях. Так, Центр екологічної політики і права при Єльському університеті (*Yale Center for Environmental Law and Policy*) щорічно складає Рейтинг екологічно чистих країн світу. Екологічна ефективність визначається на основі 22 показників у 10 категоріях, котрі відображають різні аспекти стану навколишнього природного середовища й життєздатності екологічних систем, збереження біологічного різноманіття, протидії зміні клімату, а також стан здоров'я населення, практику економічної діяльності та пов'язане з нею навантаження на довкілля, ефективність відповідної державної політики. Рейтинг дає можливість оцінити досягнення країни щодо стану екології й управління природними ресурсами. У 2016 р. Україна посідала 44-е місце (79,7 бала) серед 180 країн, а в 2020 р. – уже 60-е (49,5 бала). Лідерами цього рейтингу у 2020 р. є Данія (82,5 бала), Люксембург (82,3), Швейцарія (81,5) і Великобританія (81,3 бала) [23].

Як відомо, екологічні проблеми, зокрема забруднення повітря й води, викиди відходів у атмосферу, високий рівень CO₂, є однією з причин передчасної смерті. За рівнем смертності на 100 тис. осіб, згідно з оцінками Єльського університету, Україна посідає 89-е місце (70,7 осіб), тимчасом як Канада – 179-е (7 осіб) [24]. Щороку складається Рейтинг країн світу за ефективністю боротьби зі змінами клімату (*Climate Change Performance Index*) [25], який враховує обсяги викидів парникових газів, рівень розвитку відновлюваної енергетики та споживання електроенергії, сукупних запасів первинної енергії, загальну зовнішню і внутрішню державну політику у сфері протидії змінам клімату. За цим рейтингом Україна у 2020 р. посіла 17-е місце (60,6 бала).

Одним із визначальних індикаторів стану екології є якість повітря, котра вимірюється спеціальним індексом Air Quality в рейтингу The Environmental Performance Index. Якість і свіжість повітря оцінюються на підставі трьох показників: впливу частинок PM2.5 (повітряний забруднювач, який становить велику загрозу для організму), рівня оксиду вуглецю та впливу озону. Лідерами в рейтингу є країни, що приділяють найбільшу увагу питанням екології. Це Фінляндія (98,8 бала), Австралія (98,2), Швеція (98,2), Ісландія (98,1) і Норвегія (97,9 бала). Україна посідає 86-е місце (39,8 бала) серед 180 країн [26].

Цікаво, що Україна знаходиться в середині практично всіх світових рейтингів, у т. ч. щодо екологічної ситуації. Верхні щаблі в них традиційно займають економічно розвинуті країни – США, Канада, Японія, а також держави – члени ЄС і ОЕСР, оскільки їхні уряди приділяють велику увагу проблемі захисту довкілля, застосовуючи правила, директиви, економічні й адміністративні важелі й обмеження, що не заважає їм залишатися флагманами глобальної економічної системи.

Тож із метою забезпечення сталого розвитку вітчизняної економіки, наближення її за основними параметрами до рівня розвинутих країн необхідно розбудувати організаційно-правові умови управління природними ресурсами, що відповідатимуть найкращим світовим аналогам. Адже питання природокористування різною мірою впливають практично на всі макроекономічні процеси [27; 28].

Україна послідовно рухається в напрямі імплементації норм європейського права до свого законодавства, у т. ч. у частині охорони довкілля. Забезпечення екологічної безпеки, створення безпечних умов життєдіяльності людини, зокрема на територіях, що постраждали внаслідок бойових дій, розбудову ефективної системи цивільного захисту віднесено до пріоритетів національних інтересів України та забезпечення національної безпеки [29].

Так, у 2016 р. Верховна Рада ратифікувала Паризьку угоду [30] (що замінила Кіотський протокол) у межах Рамкової конвенції ООН про зміну клімату (UNFCCC) щодо регулювання заходів зі зменшення викидів діоксиду вуглецю з 2020 р. У 2017 р. Україна розробила Стратегію низьковуглецевого розвитку та взяла на себе відповідальність за перехід її економіки до такого розвитку. У 2019 р. затверджено Основні засади (стратегію) державної екологічної політики України на період до 2030 року [31], у межах якої визначено показники оцінки реалізації державної екологічної політики та звітування вповноважених органів про їх виконання Верховній Раді.

Поточна економічна ситуація, котра погіршується через низку глобальних проблем, як-от політична криза на Сході України, а також поширення COVID-19, вимагає постійного вдосконалення чинних і розроблення нових інструментів охорони довкілля на принципах збалансування інтересів держави й суспільства, а також збереження природно-ресурсного потенціалу країни для майбутніх поколінь. Такі інструменти повинні забезпечувати ефективне функціонування господарської системи країни та не створювати надмірного навантаження на неї.

Наразі економічні інструменти (податки, ліцензії, квоти, збори, спеціальні дозволи) поступово замінюють командно-адміністративні методи управління природокористуванням, які формувалися на основі спеціальних субсидій, застосування котрих виправдовувало себе у радянські часи. Однак за ринкових відносин, що ґрунтуються на засадах демократії, підприємництва, розвитку різних форм власності, система субсидій виявилася неефективною. На заміну їй почала складатися система економічних стимулів охорони навколишнього природного середовища, ключовими елементами котрої є допуск до об'єкта користування (ліцензія, дозвіл), а також спеціальний збір, податок, параметри якого встановлюються залежно від масштабів шкоди довкіллю (його забруднення), в абсолютних величинах або у відсотках від вартості продукції.

Серед головних інструментів регулювання екологічних аспектів промислового виробництва виокремлюють передусім ті, що регулюють попит і

Таблиця 2. Економічні інструменти регулювання раціонального природокористування

Інструмент	Характеристика
Екологічні податки на товари	Справляються за фіксованою ставкою з продажу одиниці продукції. До них відносять податки на моторне паливо (акцизи) та іншу енергетичну продукцію
Диференціація податків	Передбачає диференційовану шкалу оподаткування, за якою ставка оподаткування зростає в міру обсягів і масштабів забруднень та шкоди навколишньому природному середовищу
Заставно-поворотні системи	Застосовуються для повернення упаковки товарів, тари для харчових продуктів і напоїв, що є небезпечними, токсичними й такими, які не підлягають розчиненню природним чином (пластик, поліетилен тощо). При продажу такого товару стягується застава, котра надалі повертається покупцеві в процесі утилізації
Розширена відповідальність виробника	На виробника перекладається відповідальність за повернення, утилізацію, рециклінг товарів, знятих з експлуатації (відпрацьоване моторне масло, шини, акумулятори, ртутні термостати та лампи, озоноруйнівні речовини, зняті з експлуатації транспортні засоби й механізми та ін.)

Джерело: Создание рыночных стимулов к экологизации товаров: руководство для стран Восточного партнерства / Программа “Экологизация экономики в странах Восточного партнерства” (EaP Green). ОЭСР, 2014. 100 с.

пропозицію на товари (послуги), виробництво й реалізація котрих завдають шкоди споживачам та довкіллю. В теорії виокремлюють чотири основні категорії економічних інструментів регулювання раціонального природокористування (табл. 2).

Вибір економічних інструментів, що виконують природоохоронні функції на основі формування поведінки учасників виробничих процесів, котрі завдають шкоди навколишньому природному середовищу, має слугувати досягненню певних цілей, у т. ч. економічного й екологічного характеру. Це може бути поповнення державної казни з подальшим перерозподілом акумуляованих коштів на фінансування природоохоронних програм. Окрім того, такі інструменти можуть регулювати розміщення інвестиційних ресурсів, зокрема державних капітальних вкладень, за визначеними напрямками.

Зміна характеру споживання товарів (послуг), що завдають шкоди довкіллю, має здійснюватися на основі зміни характеру споживання і пропозиції такої продукції на різних ринках товарів та послуг. Тобто збільшення податкового навантаження на виробництво й споживання “екологічно брудних” товарів повинне приводити до підвищення ціни їх реалізації, а також знижувати рентабельність виробництва, поступово переорієнтовуючи на виробництво та споживання альтернативних, екологічно чистих товарів-замінників.

Проте кожний із таких інструментів має свої недоліки й переваги. Окремі з них можуть спричиняти різні ефекти та витрати на адміністрування. Універсального інструменту, який повністю відповідав би всім вимогам екологічної безпеки, досі не розроблено.

Традиційно основним із вказаних інструментів є акцизний податок на моторне паливо та іншу енергетичну продукцію, а також автотранспортні засоби. Щодо екологічних податків слід зауважити, то вони поки що не мають великого фіскального значення. Заставно-поворотні системи застосовуються для вирішення питань утилізації пакувальної продукції, виробленої з матеріалів, котрі не розкладаються природним чином (проблема забруднення пластиком), а також утворюють небезпечні відходи (акумуляторні батареї, відпрацьоване моторне масло, пестициди, добрива й певні електричні та електронні товари тощо).

В Україні відносини в галузі охорони, використання та відтворення природних ресурсів, забезпечення екологічної безпеки, запобігання й ліквідації негативного впливу господарської та іншої діяльності на навколишнє природне середовище врегульовані спеціальним законом [32]. Виконання його положень покладається на вповноважені органи державної влади та реалізується шляхом розроблення і здійснення спеціальних цільових програм державного, міждержавного й місцевого значення.

Державний нагляд потребує відповідного ресурсного забезпечення на основі розбудови мережі наглядових і дозвільних інституціональних одиниць, що здійснюють функції з адміністрування використання природних ресурсів, оцінювання масштабів завданої шкоди, наділені спеціальними повноваженнями з виявлення порушень і накладання штрафних санкцій. Зазначене вимагає відповідного фінансування, однак його обсяги не дають змоги повною мірою виконувати положення природоохоронного законодавства, передусім через застарілість необхідного для цих потреб обладнання й устаткування.

Одним із додаткових джерел фінансування природоохоронної діяльності є вдосконалення інструментів захисту довкілля, у т. ч. у напрямі посилення їх фіскального значення.

Наразі в нашій державі застосовуються декілька видів економічних інструментів регулювання природокористування. Надходження зазначених платежів до зведеного бюджету України відображено в табл. 3. Як бачимо, основну масу екологічних платежів становлять рентні платежі за використання природних ресурсів: водних, лісових і надр. Переважно ці платежі зараховуються до загального фонду бюджету відповідного рівня та не мають цільового використання. Другим за значенням платежем, який слугує для стимулювання зменшення шкоди для довкілля, є акцизний податок на пальне, 75 % котрого у 2019 р. зараховувалося до спеціального фонду державного бюджету України. Проте вже з другого півріччя 2020 р. Кабмін удосконалив механізм зарахування частини акцизного податку з виробленого в Україні та ввезеного на її митну територію пального, встановивши нормативи його зарахування до загального фонду бюджетів місцевого самоврядування [33].

Фіскальне значення екологічного податку виявляється дуже неістотним порівняно з іншими платежами за використання природних ресурсів. При

Таблиця 3. Надходження до зведеного бюджету України платежів за забруднення природного середовища України та завдання йому шкоди, 2019 р.

Найменування згідно з бюджетною класифікацією	1	Загальний фонд, млн грн	Спеціальний фонд, млн грн	Разом, млн грн	У доходах загального фонду (гр. 2 / гр. 4) · 100	Частка, %	
						у ВВП (гр. 4 / ВВП) · 100	У доходах зведеного бюджету (гр. 4 / ДЗБ) · 100
Рентна плата та плата за використання природних ресурсів		51 600,47	424,39	52 024,86	99,2	1,3	4,0
У т. ч. лісових ресурсів		1 234,56	262,08	1 496,64	82,5	0	0,1
води		1 461,21	162,31	1 623,52	90	0	0,1
за користування надрами		44 938,89	0	44 938,89	100	1,1	3,5
за користування радіочастотним ресурсом України		2 458,58	0	2 458,58	100	0,1	0,2
Плата за використання інших природних ресурсів		3,94	0	3,94	100	0	0
Акцизний податок на електричну енергію		4 788,46	0	4 788,46	100	0,1	0,4
Акцизний податок на пальне		2 690,43	8 071,29	10 761,72	25	0,3	0,8
Акцизний податок з увезеного на митну територію України пального		11 065,88	33 197,63	44 263,51	25,0	1,1	3,4
Екологічний податок		2 782,72	3 309,86	6 092,57	45,7	0,2	0,5
У т. ч. екологічний податок за викиди в атмосферне повітря		1 196,78	1 462,73	2 659,51	45	0,1	0,2
надходження від скидів забруднюючих речовин безпосередньо у водні об'єкти		70,08	85,65	155,73	45	0	0
надходження від розміщення відходів		564,39	689,81	1 254,20	45	0	0,1
екологічний податок, який справляється за утворення радіоактивних відходів		0	1 071,67	1 071,67	0	0	0,1
екологічний податок, що справляється за викиди в атмосферне повітря двоокису вуглецю		951,47	0	951,47	100	0	0
стаціонарними джерелами забруднення		47,7	0	47,7	100	0	0
Плата за ліцензії на виробництво й торгівлю пальним		1 148 188,91	141 660,26	1 289 849,17	89	32,5	100
Усього							

Примітка. У 2019 р. ВВП становило 3 974 564 млн грн, доходи зведеного бюджету – 1 289 779,8 млн грн.

Складено за даними Державної казначейської служби України (URL: <https://www.treasury.gov.ua>).

цьому 60 % його находжень зараховується до державного бюджету. Плата за ліцензування їх використання взагалі має мінімальне фіскальне значення, символічний характер та виконує роль своєрідного дозволу на здійснення певного виду економічної діяльності.

В Україні ставки за користування надрами встановлюються у відсотках від видобутої продукції, за використання води – у гривнях за 100 кубометрів, а за спеціальне використання лісових ресурсів (за заготівлю деревини основних лісових порід) – у гривнях за 1 щільний кубометр деревини. Акцизний податок на пальне обчислюється в євро за 1 тис. л реалізованого товару (продукції) (об'єм у літрах, приведених до температури 15 °C). Ставки екологічного податку за викиди в атмосферне повітря та водні об'єкти забруднюючих речовин встановлюються у гривнях за 1 т таких викидів. Такі ставки диференційовані залежно від забруднюючої речовини, класу небезпечності, а в разі розміщення відходів – від категорії останніх і місця їх розміщення [34].

Залишається дискусійним питання, чи застосовувати при розрахунку екологічної складової податкових вилучень із одиниці або обсягу продукції адвалорну ставку оподаткування. Прихильники фіксованих ставок намагаються обґрунтувати своє бачення розв'язання проблеми тим, що такий механізм оподаткування тісніше пов'язаний із компенсацією шкоди навколишньому природному середовищу та легше адмініструється, оскільки прив'язка до фізичних обсягів нівелює можливості компаній-виробників зменшувати обсяги нарахованих податкових зобов'язань за рахунок маніпуляцій із ціною реалізації виробленої продукції. Водночас такий механізм дає можливість враховувати вплив інфляції шляхом застосування спеціальних коригуючих коефіцієнтів, сприяє стабільним надходженням до державної казни в умовах коливань ціни реалізації продукції на певних сировинних ринках. Прихильники адвалорних ставок керуються тим, що такий підхід більше відповідає принципам ринкової економіки, оскільки дає змогу пов'язати рівень податкових вилучень із отриманими благами в процесі використання певних ресурсів для цілей отримання прибутку.

Привертає увагу недостатня розвиненість в Україні заставно-поворотної системи стимулювання захисту навколишнього природного середовища, а також розширеної відповідальності виробників. Зазначену проблему потрібно розв'язувати шляхом стандартизації й сертифікації підприємств на предмет відповідності критеріям міжнародних стандартів ISO 14000, що містять вимоги до системи екологічного управління (*environmental management system*) та є невід'ємною частиною Схеми екологічного менеджменту (СЕМ) і аудиту ЄС (EMAS). Так, на сьогодні ISO 14001 застосовують майже 400 тис. організацій у 181 країні світу. Впровадження СЕМ у виробництво дає можливість відстежувати й періодично вимірювати ступінь досягнення екологічних цілей і завдань виробника, а також удосконалювати структуру та організацію системи екологічного менеджменту, в т. ч. на основі вироблення власних методів управління проблемами, пов'язаними з охороною довкілля.

Підсумовуючи викладене, доходимо таких висновків. Проведений аналіз економічних інструментів державного регулювання природокористування та джерел фінансування природоохоронних заходів в Україні дає підстави стверджувати, що вони потребують перегляду й систематизації з науково обґрунтованим визначенням параметрів справляння обов'язкових платежів на користь держави, а також пропорцій розподілу природно-ресурсних платежів між ланками бюджетної системи з метою недопущення розпорощування фінансових ресурсів та їх цільового використання на фінансування програм з охорони довкілля й поліпшення екологічної ситуації в країні.

Доцільно розглянути можливість прискорення інтеграції таких платежів у структуру чинних податків на товари (акцизи на паливо) зі збереженням природоохоронних стимулів, зокрема шляхом узгодження з оподаткуванням прибутку підприємств, наприклад у вигляді запровадження понижувального коефіцієнта у випадку віднесення їх до собівартості. При цьому екологічна складова оподаткування повинна відповідати масштабам шкоди, завданої навколишньому природному середовищу, та закладатися в основу механізму обчислення податкових платежів або інших економічних стимулів. Зазначене можна забезпечити за рахунок поглиблення диференціації ставок оподаткування залежно від ступеня шкоди довкіллю, а також умов використання природних ресурсів, наявності сертифікації підприємств-природокористувачів за стандартами ISO 14000.

Варто застерегти, що будь-які новації, навіть ретельно продумані й виважені, можуть обернутися й негативними наслідками для навколишнього природного середовища, якщо вони впроваджуються в умовах недостатнього розвитку інституційних структур, відсутності належних організаційно-правових засад та наявності інших проблем у галузі державного регулювання.

Список використаних джерел

1. Задолженность и COVID-19: глобальные меры реагирования в духе солидарности / ООН, 2020. URL: https://www.un.org/sites/un2.un.org/files/russian_debt_and_covid.pdf.
2. Баумоль У. Экономическая теория и исследование операций : пер. с англ. М. : Прогресс, 1965. 496 с.
3. Vollebergh H. Environmental taxes and green growth: Exploring possibilities within energy and climate policy / PBL Netherlands Environmental Assessment Agency. The Hague, 2012. 45 p.
4. Kaffine D., O'Reilly P. What Have We Learned About Extended Producer Responsibility in the Past Decade? A Survey of the Recent EPR Economic Literature, mimeo. 24 May 2013.
5. Пигу А. Экономическая теория благосостояния : в 2 т. : пер. с англ. М. : Прогресс, 1985.
6. Пирс Д. У. Экономика окружающей среды. Панорама экономической мысли конца XX столетия : в 2 т. / под ред. Д. Гринзюэя, М. Блини, И. Стюарта ; пер. с англ. под ред. В. С. Автономова, С. А. Афонцева. СПб. : Экон. шк., 2002.

7. Смит А. Исследование о природе и причинах богатства народов : в 2 т. М. ; Л. : Госсоцэкиз, 1935.

8. Fullerton D., Leicester A., Smith S. Environmental Taxes. *Dimensions of Tax Design: the Mirrlees Review* / ed. by J. Mirrlees. Oxford : Oxford University Press, 2010. URL: <http://www.ifs.org.uk/mirrleesreview/dimensions/ch5.pdf>.

9. Hill J., Hislop H., Bégin A.-E. Good product, bad product? Making the case for product levies / Green Alliance. 2008. February.

10. Study on Environmental Fiscal Reform Potential in 12 EU Member States: Final Report to DG Environment of the European Commission, Eunomia Research and Consulting and Aarhus University / D. Hogg, M. S. Andersen, T. Elliott et al. 2014. URL: http://ec.europa.eu/environment/integration/green_semester/pdf/EFR-Final%20Report.pdf.

11. Бублик М. І., Бей М. Р. Особливості зеленої економіки та основні інструменти її трансформування в соціально-орієнтовану систему. *Вісник Національного університету "Львівська політехніка". Сер. : Проблеми економіки та управління*. 2016. № 847. С. 29–34.

12. Екосистемні засади оцінювання збитків від забруднення навколишнього природного середовища : монографія / О. О. Веклич, О. М. Кобзар, В. М. Колмакова, І. М. Патока ; ДУ ІЕПСР НАН України. Київ, 2019. 304 с.

13. Лупенко Ю. О. Стан та перспективи сталого розвитку сільських територій. *Економіка АПК*. 2017. № 6. С. 7–10.

14. Ляшенко О. І., Хрущ Л. З. Обґрунтування екологічного податку на основі модифікації міжгалузєвої моделі Леонтьєва – Форда. *Технологічний аудит та виробничі резерви*. 2018. Т. 3, № 4. С. 41–46. URL: <https://doi.org/10.15587/2312-8372.2018.133309>.

15. Мариненко Н. Ю. Доходи від екологічних податків: європейський вимір. Матеріали II Міжнар. наук.-практ. конф. "Формування механізму зміцнення конкурентних позицій національних економічних систем у глобальному, регіональному та локальному вимірах" та I Міжнар. студ. наук. форуму "Креативна економіка очима молоді", Тернопіль, 29–31 берез. 2018 р. Тернопіль : ФОП Паляниця В. А., 2018. Т. 1. С. 67–69.

16. Метеленко Н. Г., Попова А. О. Проблеми адміністрування ресурсних платежів та техніко-технологічного забезпечення платників екологічних податків у промисловості. *Держава та регіони. Сер. : Економіка та підприємництво*. 2014. № 4 (79). С. 34–39.

17. Інтегроване управління водними ресурсами України : монографія / за ред. М. А. Хвесика. Київ : ДУ ІЕПСР НАН України, 2019. 419 с.

18. Брейер П., Коен Ч. Пришло время для инноваций в сфере реструктуризации суверенного долга. 2020. 19 нояб. URL: <https://www.imf.org/ru/News/Articles/2020/11/19/blog-time-is-ripe-for-innovation-in-the-world-of-sovereign-debt-restructuring>.

19. Доклад о мировых инвестициях 2020 / ЮНКТАД. 2020. 71 с. URL: https://unctad.org/system/files/official-document/wir2020_overview_ru.pdf.

20. World Migration Report / ИОМ UN Migration. 2020. 498 p. URL: https://www.un.org/sites/un2.un.org/files/wmr_2020.pdf.

21. World Economic Outlook / IMF. 2020. URL: <https://www.imf.org/en/Publications/WEO/weo-database/2020/October>.

22. GDP per capita (current US\$) / World Bank. URL: <https://data.worldbank.org/indicator/NY.GDP.PCAP.CD>.

23. The Environmental Performance Index 2020 / EPI. 2020. URL: <https://nonews.co/directory/lists/countries/ecology>.

24. Рейтинг стран по уровню смертности от экологических проблем / ВООЗ. URL: <https://nonews.co/directory/lists/countries/mortality-rate-pollution>.

25. Climate Change Performance Index 2020 / J. Burck, U. Hagen, N. Höhne et al. 2019. URL: <https://nonews.co/wp-content/uploads/2019/12/ccpi2020.pdf>.

26. Environmental Performance Index 2020. Global metrics for the environment: Ranking country performance on sustainability issues / EPI. URL: <https://nonews.co/directory/lists/countries/air-quality>.

27. Оценка зеленой трансформации экономики: руководство для стран Восточного партнерства ЕС / EaP Green. Париж, 2016. URL: http://www.green-economies-eap.org/ru/resources/EaP%20GREEN_GGI%20Guide_clean_RUS_Final.pdf.

28. Угода про асоціацію між Україною, з однієї сторони, та Європейським Союзом, Європейським Співтовариством з атомної енергії і їхніми державами-членами, з іншої сторони від 27.06.2014. URL: <https://www.kmu.gov.ua/ua/diyalnist/yevropejska-integraciya/ugoda-pro-asociasiyu>.

29. Про рішення Ради національної безпеки і оборони України від 14 вересня 2020 року “Про Стратегію національної безпеки України” : указ Президента України від 14.09.2020 № 392/2020. URL: <https://www.president.gov.ua/documents/3922020-35037/>.

30. Про ратифікацію Паризької угоди : закон України від 14.07.2016 № 1469-VIII. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1469-19#Text>.

31. Про Основні засади (стратегію) державної екологічної політики України на період до 2030 року : закон України від 28.02.2019 № 2697-VIII. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2697-19#Text>.

32. Про охорону навколишнього природного середовища : закон України від 25.06.1991 № 1264-XII. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1264-12#Text>.

33. Деякі питання зарахування частини акцизного податку з виробленого в Україні та ввезеного на митну територію України пального до загального фонду бюджетів місцевого самоврядування у 2020 році : постанова Кабінету Міністрів України від 12.02.2020 № 73. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/73-2020-%D0%BF#Text>.

34. Податковий кодекс України від 02.12.2010 № 2755-VI. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2755-17>.

References

1. UN. (2020). *Debt and COVID-19: A Global Response in Solidarity*. Retrieved from https://www.un.org/sites/un2.un.org/files/russian_debt_and_covid.pdf [in Russian].

2. Baumol, U. (1965). *Economic theory and operations research*. Moscow: Progress [in Russian].

3. Vollebergh, H. (2012). *Environmental taxes and green growth: Exploring possibilities within energy and climate policy*. The Hague.

4. Kaffine, D., & O'Reilly, P. (2013, May 24). *What Have We Learned About Extended Producer Responsibility in the Past Decade? A Survey of the Recent EPR Economic Literature*.

5. Pigou, A. (1985). *Economic Theory of Welfare*. Moscow: Progress [in Russian].

6. Pierce, D. W. (2002). *Economics of the Environment*. Greenaway D., Blini M., & Stewart I. (Eds.). *Panorama of economic thought at the end of the 20th century* (in 2 Vols). St. Petersburg: School of Economics [in Russian].

7. Smith, A. (1935). *Research on the nature and causes of the wealth of peoples* (in 2 Vols). Moscow: Leningrad: Gossotsekgiz [in Russian].

8. Fullerton, D., Leicester, & A., Smith, S. (2010). *Environmental Taxes. Dimensions of Tax Design: the Mirrlees Review*. Oxford: Oxford University Press. Retrieved from <http://www.ifs.org.uk/mirrleesreview/dimensions/ch5.pdf>.

9. Hill, J., Hislop, H., & Bégin, A.-E. (2008, February). *Good product, bad product? Making the case for product levies*. Green Alliance.
10. Hogg, D., Andersen, M. S., Elliott, T., Sherrington, C., Vergunst, T., Ettliger, S. et al. (2014). *Study on Environmental Fiscal Reform Potential in 12 EU Member States* (Final Report to DG Environment of the European Commission, Eunomia Research and Consulting and Aarhus University). Retrieved from http://ec.europa.eu/environment/integration/green_semester/pdf/EFR-Final%20Report.pdf.
11. Bublyk, M., & Bei, M. (2016). Features of "Green" economics and its basic tools of transformation in social-oriented system. *Bulletin of Lviv Polytechnic National University. Economics and Management Issues*, 847, 29–34 [in Ukrainian].
12. Veklych, O. O., Kobzar, O. M., Kolmakova, V. M., & Patoka, I. M. (2019). *Ecosystem principles of estimating losses from environmental pollution*. Kyiv: SI IEPSSR NAS of Ukraine [in Ukrainian].
13. Lupenko, Yu. O. (2017). State and prospects of sustainable rural development. *The Economy of Agro-Industrial Complex*, 6, 7–10 [in Ukrainian].
14. Liashenko, O., & Khrushch, L. (2018). Determination of the environmental tax on the basis of modified input-output Leontief-Ford model. *Technology audit and production reserve*, 3 (4), 41–46. DOI: 10.15587/2312-8372.2018.133309 [in Ukrainian].
15. Marynenko, N. Yu. (2018). Revenues from environmental taxes: the European dimension. *Proceedings of the II International Scientific and Practical Conference "Formation of a mechanism for strengthening the competitive position of national economic systems in the global, regional and local dimensions" and the I International Student Scientific Forum "Creative Economy through the eyes of youth"*, 1, 67–69. Ternopil: FOP Palyanytsya V. A. [in Ukrainian].
16. Metelenko, N., & Popova, A. (2014). Problems of administration of resource payments and technical and technological support of environmental taxpayers in industry. *State and regions. Series: Economics and Business*, 4 (79), 34–39 [in Ukrainian].
17. Khvesyuk, M. A. (Ed.). (2019). *Integrated management of water resources of Ukraine*. Kyiv: SI IEPSSR NAS of Ukraine [in Ukrainian].
18. Breyer, P., & Cohen, C. (2020, November 19). *It's time to innovate in sovereign debt restructuring*. Retrieved from <https://www.imf.org/ru/News/Articles/2020/11/19/blog-time-is-ripe-for-innovation-in-the-world-of-sovereign-debt-restructuring>. [in Russian].
19. UNCTAD. (2020). *World Investment Report 2020*. Retrieved from https://unctad.org/system/files/official-document/wir2020_overview_ru.pdf. [in Russian]
20. IOM UN Migration. (2020). *World Migration Report*. Retrieved from https://www.un.org/sites/un2.un.org/files/wmr_2020.pdf.
21. IMF. (2020). *World Economic Outlook*. Retrieved from <https://www.imf.org/en/Publications/WEO/weo-database/2020/October>.
22. World Bank. (n. d.). *GDP per capita (current US\$)*. Retrieved from <https://data.worldbank.org/indicator/NY.GDP.PCAP.CD>.
23. EPI. (2020). *The Environmental Performance Index 2020*. Retrieved from <https://nonews.co/directory/lists/countries/ecology>.
24. WHO. (n. d.). *Ranking of countries in terms of mortality from environmental problems*. Retrieved from <https://nonews.co/directory/lists/countries/mortality-rate-pollution>. [in Russian].
25. Burck, J., Hagen, U., Höhne, N., Nascimento, L., & Bals, C. (2019). *Climate Change Performance Index 2020*. Retrieved from <https://nonews.co/wp-content/uploads/2019/12/ccpi2020.pdf>.

26. EPI. (n. d.). *Environmental Performance Index 2020*. Global metrics for the environment: Ranking country performance on sustainability issues. Retrieved from <https://nonews.co/directory/lists/countries/air-quality>.

27. EaP Green. (2016). *Assessing a Green Economy Transformation: A Guide for EU Eastern Partnership Countries*. Paris. Retrieved from http://www.green-economies-eap.org/ru/resources/EaP%20GREEN_GGI%20Guide_clean_RUS_Final.pdf [in Russian].

28. Ukraine, & EU. (2014, June 27). *Association Agreement between Ukraine, of the one part, and the European Union, the European Atomic Energy Community and their Member States, of the other part*. Retrieved from <https://www.kmu.gov.ua/ua/diyalnist/yevropejska-integraciya/ugoda-pro-asociacyu> [in Ukrainian].

29. President of Ukraine. (2020). *On the decision of the National Security and Defense Council of Ukraine of September 14, 2020 "On the National Security Strategy of Ukraine"* (Decree No. 392/2020, September 14). Retrieved from <https://www.president.gov.ua/documents/3922020-35037/> [in Ukrainian].

30. Verkhovna Rada of Ukraine. (2016). *On the ratification of the Paris Agreement* (Law No. 1469-VIII, July 14). Retrieved from <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1469-19#Text> [in Ukrainian].

31. Verkhovna Rada of Ukraine. (2019). *About the Basic principles (strategy) of the state ecological policy of Ukraine for the period till 2030* (Law No. 2697-VIII, February 28). Retrieved from <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2697-19#Text> [in Ukrainian].

32. Verkhovna Rada of Ukraine. (1991). *On environmental protection* (Law No. 1264-XII, June 25). Retrieved from <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1264-12#Text> [in Ukrainian].

33. Cabinet of Ministers of Ukraine. (2020). *Some issues of crediting part of the excise tax on fuel produced in Ukraine and imported into the customs territory of Ukraine to the general fund of local government budgets in 2020* (Decree No. 73, February 12). Retrieved from <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/73-2020-%D0%BF#Text> [in Ukrainian].

34. Verkhovna Rada of Ukraine. (2010). *Tax Code of Ukraine* (Law No. 2755-VI, December 2). Retrieved from <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2755-17> [in Ukrainian].